

Seleucia

Sayı XVI - 2026

Olba Kazısı Serisi

Seleucia XVI

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsayınlanı, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren TR Dizin Ulakbim'de ve 2021'den itibaren Erih Plus'ta taranmaktadır.

<http://www.seleuciadergisi.com>

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Murat Özyıldırım (Baş Editör)
Yavuz Yeğin

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Figen Çevirici Coşkun
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köröğlü
Prof. Dr. Fikret Özbay
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkuran
Prof. Dr. Mehmet Tekocak
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Prof. Dr. Ayşe Fatma Erol
Doç. Dr. Erkan Alkaç
Doç. Dr. Sabri Arıcı
Doç. Dr. Kasım Oyarçin
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kaya
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Burak Erdem
Dr. Vujadin Ivanisevic
Dr. Murat Özyıldırım

Seleucia
Olba Kazısı Serisi
Sayı: XVI
Yıl: 2026

ISSN: 2148-4120
ISBN: 978-625-6925-83-0

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Diller Binası,
Oda no: Z7
Arkeoloji Bölümü No:45-45/A
06100 – Sıhhiye / Ankara – Türkiye
Tel: 0 312 310 32 80 / 1498
E – posta: ozyildirimmurat@gmail.com -
yavuzyegin002@gmail.com
aemelerten@gmail.com

Yayının Adı: Seleucia (Dergi)

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Yayın Şekli: Yıllık – Türkçe ve İngilizce.

Yayın Sahibi: Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas.
Dağ. Paz. Gid. İnş. San ve Tic. Ltd. Şti. adına
Engin Devrez

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin Devrez

Yayının İdare Adresi: Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67
Sertifika no: 20193
www.bilginyayinevi.com
E - posta: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Dijital Baskı Merkezi (Osman Sami Solak)
İvedikköy Mh. 1492. Cd. Yenimahalle /
ANKARA
Tel: 0533 577 6514
Matbaa Sertifika No: 70810

Teknik Düzenleme

Arş. Gör. Dr. Burak Erdem

Dağıtım

Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı XVI | Mayıs 2026

- Olba Su Kemerı Yazıtı ve Kilikia Valisi Antonius Balbus
The Inscription of the Olba Aqueduct and the Cilician Governor Antonius Balbus
Mustafa H. Sayar 9
- Kudüs'te Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Titus'un Askerleri Tapınak Tepesi'ni İşgal Ediyor
A New Era Begins in al-Quds: Titus's Soldiers Occupy the Temple Mount
Burak Erdem – Muzaffer Yılmaz – Murat Özyıldırım 173
- Olba Su Kemerı Kilisesi Kazılarında Bir Cam Sikke Ağırlığı
A Glass Coin Weight from the Excavations of Olba Aqueduct Church
Emel Erten 17
- Magarsus Tiyatrosu: Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında Bir Değerlendirme
The Theatre of Magarsus: An Assessment in the Light of New Archaeological Research
Fatih Erhan- Musa Cem Fırat 197
- Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha
Interaction in the Pamphylia and Lycia Regions During the Byzantine Period: A Group of Panels at the Antalya Museum
Sema Doğan 37
- Marble Eagle Statue from Yozgat Museum
Yozgat Müzesi'nden Mermer Kartal Heykeli
Savaş Altun 221
- Sardis Artemis Tapınağı'nın Tasarım Özellikleri ve Anadolu-İtalya Mimari İlişkileri
Unusual Design Features of the Temple of Artemis at Sardis and Architectural Relations Between Anatolia and Italy
Fikret Yeğül 57
19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Arkeoloji, Emperyal Rekabet ve Osmanlı Diplomasisi: Luigi Palma di Cesnola Örneği
Archaeology, Imperial Rivalry, and Ottoman Diplomacy in Nineteenth-Century Cyprus: The Case of Luigi Palma di Cesnola
Songül Ulutaş 239
- Olba'da Yeni Bir Keşif: Su Kemerı Kilisesi ve İlk Sonuçlar
A New Discovery at Olba: The Aqueduct Church and Initial Findings
Yavuz Yeğün 75
- Metropolitan Museum'dan Bir Portre ve Genius Augusti Tipolojisi
A Portrait from The Metropolitan Museum and Genius Augusti
Meral Çelik 257
- Rhodian Amphora Stamps from Yenice Höyük
Yenice Höyük'ten Rhodos Amphora Mühürleri
Büşra Kavak Özdemir – Muzaffer Yılmaz 93
- Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında Anemurium: Metinler Işığında Bir Değerlendirme (MÖ 4. yüzyıl - MS 3. yüzyıl)
Anemurium in Ancient Written Sources: An Assessment in the Light of Texts (4th century BC - 3rd century AD)
Cihangir Aldemir - Mehmet Tekocak 275
- Roman Coins from the Hadrianopolis Excavations (2007–2008)
Hadrianopolis Kazılarında Roma Sikkeleri (2007–2008)
Fatma Kızıyalçın Oyarçın 105
- Karia Bölgesi'nde Attik Geleneğin Geç Hellenistik Yorumları: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden Eirene Steli Örneği
Attic Tradition in Its Late Hellenistic Interpretations in Karia: The Case of the Eirene Stele from the Bodrum Museum of Underwater Archaeology
Fatma Aytekin 295
- Evaluation of the Tomb Monument with Hyposorion at Letoon in Light of New Excavations
Letoon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtının Yeni Kazılar Işığında Değerlendirilmesi
L. Ufuk Erdoğan – Yusuf Kılıç 119
- Olba'da Kemer Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi
Rock-Cut Tomb Complex with Arcuated Lintel in Olba
Muzaffer Yılmaz 311
- Diyarbakır Yapılarındaki Çinilerin Malzeme ve Teknik Özellikleri Hakkında Bir Değerlendirme
An Assessment about the Material and Technical Characteristics of Tiles in Diyarbakır Buildings
Savaş Yıldırım 137
- Calceus as a Tool of Propaganda: Footwear, Status, and Ideology in Roman Society
Bir Propaganda Aracı Olarak Calceus: Roma'da Ayakkabı, Statü ve İdeoloji
Durmuş Ersun 327
- Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Eski Ahlat Şehri Kazısı 2025 Yılı Sikke Buluntuları
Ahlat Seljuk Square Cemetery and Old Ahlat City Excavation 2025 Coin Finds
Mehmet Kulaz - Emre Günay - Yaçın Karaca 157
- Knidos'tan Bir Asklepios Heykeli
A Statue of Asclepius from Knidos
Meltem Çağlayan- İbrahim Karaoğlan 345

PRAEFATIO

Seleucia'nın editörleri olarak dergimizin 2026 yılı, XVI. sayısında zengin bir içeriği sizlerle paylaşmaktan gurur duyuyoruz.

Olba'yı konu alan çalışmalara öncelik tanıyan Seleucia'nın bu sayısında, ilk yayınlanışı 19. yüzyıla dayanan Olba su kemeri üzerindeki yazıtın ilgi çekici bir değerlendirmesini bulacaksınız. Kentte son yıllardaki kazılarda ortaya çıkartılan ve daha önce bilinmeyen bir yapı olan "Su Kemerli Kilisesi" ile ilgili ayrıntılı bir tanımlamayla buluşacaksınız. Bu yapıda ele geçen cam sikke ağırlığı konusundaki değerlendirmeye de yine bu sayıda ulaşacaksınız. Olba'da eskiden beri tanınan ama detaylı bir incelemesi yapılmamış olan "Kemerli Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi" hakkında son zamanlarda yapılan bir çalışmanın sonuçlarını okuyacaksınız.

Cilicia Bölgesi çalışmaları kapsamında, Magarsus (Adana- Karataş) tiyatrosunun burada yapılan son arkeolojik araştırmalar ışığında değerlendirildiği bir makale de bu sayımızda yer almakta. Yine Akdeniz Bölgesi'nin eski çağ arkeolojisi bağlamında, Pamphylia ve Lykia arasındaki etkileşimin Bizans levhaları üzerinden ele alındığı bir makaleyi de okuyucularımıza sunmaktayız.

Anadolu'daki Yunan- Roma mimari geleneğine uygun olarak inşa edildiğini düşündüğümüz Sardes'teki Artemis Tapınağı tasarımındaki İtalya etkilerinden haberdar olmak, kuşkusuz ilginizi çekecektir. Bu sayımızda yer verdiğimiz mimarlık alanında yapılmış bir diğer çalışma ise Letoon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtı konusundadır.

Anadolu'daki çeşitli kazılarda bulunan veya müze koleksiyonlarında yer alan eserler de dergimizin bu sayısındaki birçok çalışmanın konusudur. Bunlar, Gaziantep, Yenicehöyük Kazıları Rhodos amphora mühürleri, Hadrianopolis Kazıları Roma sikke buluntuları, Yozgat Müzesi koleksiyonundan kartal heykeli, Metropolitan Museum'dan bir portre ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden Eirene Steli'nin ele alındığı makalelerdir.

Eski çağ yazılı kaynakları üzerinden yapılan çalışmalar da dergimizin bu sayısında yer almaktadır. Bunlar, Anemurium'da MÖ 4. yüzyıl ile MS 3. yüzyıl arasındaki süreci inceleyen makale ile Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın ateşe verilmesini ele alan Titus Flavius Iosephus'un eski Yunanca metni bağlamında değerlendiren çalışmadır. Ayrıca, 19. yüzyılda Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetin Luigi Palma di Cesnola örneği üzerinden ele alındığı makaleyi ilgiyle okuyacağınızı düşünmekteyiz.

Dergimizde Diyarbakır yapılarındaki çiniler, Ahlat Selçuklu Mezarlığı ve Eski Ahlat Şehri Kazısı sikke buluntuları gibi Anadolu'nun Türk-İslam dönemine ilişkin çalışmalar da yer almaktadır.

Son olarak, Roma'da statü ve ideoloji sembolü olarak "calceus"un (bir tür deri bot) ele alındığı makaleyi de bu sayının ilgi çekici bir çalışması olarak sizlere sunmaktayız.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Doç. Dr. Yavuz Yeğin

PREFACE

As the editors of *Seleucia*, we are proud to share the rich content of its 2026 sixteenth issue.

In this issue of *Seleucia*, which prioritizes studies on Olba, you will find an interesting assessment of the inscription on the Olba aqueduct, first published in the 19th century. You will also find a detailed description of the “Aqueduct Church” a previously unknown structure unearthed in recent excavations. Another article studies the glass coin weight found in this structure. You will also read the results of a recent study on the “Rock-Cut Tomb Complex with an Arcuated Lintel” in Olba, which has long been known but not thoroughly examined.

As part of the archaeological work in Cilicia, this issue includes an article evaluating the Magarsus (Adana-Karataş) theater in light of recent archaeological research conducted there. In the context of ancient archaeology in the Mediterranean region, we also proud to present an article that examines the interaction between Pamphylia and Lycia through Byzantine panels in Antalya Museum.

You will undoubtedly be interested to learn about the Italian influences in the design of the Temple of Artemis in Sardis, which we believe was built in accordance with the Greek-Roman architectural tradition in Anatolia. Another study in the field of architecture in this issue is on the Hyposorion Tomb Monument in Letoon.

Artifacts found in various excavations in Anatolia or in museum collections are also the subject of a number of studies in this issue. These include articles on the Rhodian amphora seals from the Yenicehöyük excavations in Gaziantep, Roman coin finds from the Hadrianopolis excavations, an eagle statue from the Yozgat Museum’s collection, a portrait from the Metropolitan Museum, and the Eirene stele from the Bodrum Museum of Underwater Archaeology.

Studies based on ancient written sources are also included in this issue such as the article examining the period between the 4th century BC and the 3rd century AD in Anemurium, and a study evaluating the destruction of Solomon’s Temple in Jerusalem within the context of Titus Flavius Iosephus’s ancient Greek text. We also believe you will find interesting the article discussing 19th century archaeological activity in Cyprus through the example of Luigi Palma di Cesnola.

Our journal also features studies on the Turkish-Islamic period of Anatolia, such as the tiles in the buildings of Diyarbakır, the coin finds from the Seljuk Cemetery and the Old Ahlat City excavations.

Finally, we present an interesting article in this issue on the “calceus” (a type of leather boot) as a symbol of status and ideology in Rome.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Chief Editor)

Assoc. Prof. Dr. Yavuz Yeğın

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha

Sema Doğan*

Öz

Pamphylia ve Lykia bölgelerinin zengin koleksiyonundaki büyük bir grubu, Antalya Müzesi'nde korunan Bizans dönemine ait mimari ve liturjik işlevdeki taş eserler oluşturur. Müzenin koleksiyonundaki çoğunluğu geliş yeri bilinmeyen bu gruptaki levhalar geometrik, bitkisel ve haç gibi sembolik motifler içermektedir. Bu çalışmada kabartma, oyma, *champlevé* tekniklerinin öne çıktığı levhaların tipolojik sınıflandırma, malzeme ve taş işçiliği, kompozisyon şeması ve bezeme motifleri gibi ölçütlere göre kiliseler içindeki kullanım yerleri tespit edilmeye çalışılmış ve tarih önermeleri yapılmıştır. Müzedeki bu eserlerin Attaleia kenti ile bağlantısı, günümüze gelen ve kaynaklardan bilinen Bizans dönemine ait kiliseler ile ilişkisi, Pamphylia ve Lykia bölgelerinin etkileşimi, malzeme ve bezeme tekniklerindeki taş işçiliğinin değişken etkileri irdelenmiştir. 10.-13. yüzyıllar arasında Orta Bizans döneminin üslupsal ve dekoratif özelliklerini yansıtan levha grubu, bölgenin 13. yüzyıl başlarında sona eren Bizans dönemi ile sınırlandırılarak değerlendirilmiştir. Antalya Müzesi'nin Pamphylia ve Lykia eserlerini bir arada barındırması her iki bölgenin eserlerinin birlikte incelenmesine ve etkileşiminin ortaya konulmasına olanak tanır.

Anahtar Sözcükler: Antalya Müzesi, Pamphylia, Lykia, Bizans, mimari plastik, levha.

Interaction in the Pamphylia and Lycia Regions During the Byzantine Period: A Group of Panels at the Antalya Museum

Abstract

A large group within the rich collection of the Pamphylia and Lycia regions consists of stone elements from the Byzantine period, preserved at the Antalya Museum, which served architectural and liturgical functions. The majority of the panels in this group, whose place of origin is unknown, contain geometric, floral, and symbolic motifs such as crosses. This study attempts to identify the locations of use within churches and propose dates based on criteria such as typological classification, material and stonework, composition scheme, and decorative motifs of the slabs, which feature relief, carving, and *champlevé* techniques. The connection of these works in the museum with the city of Attaleia, their relationship with the churches from

* Prof. Dr. Sema Doğan, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
e-posta: semamail@gmail.com semad@hacettepe.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7362-3290

the Byzantine period that have survived to the present day and are known from sources, the interaction between the regions of Pamphylia and Lycia, and the variable effects of stonework in materials and decoration techniques have been examined. The group of panels, which reflects the stylistic and decorative characteristics of the Middle Byzantine period between the 10th and 13th centuries, has been evaluated within the context of the Byzantine era in the region, which came to an end in the early 13th century. The fact that the Antalya Museum houses artifacts from both Pamphylia and Lycia allows for the joint examination of works from both regions and the identification of their interactions.

Keywords: Antalya Museum, Pamphylia, Lycia, Byzantine, architectural sculpture, panels.

Giriş¹

Hellenistik dönemde Bergama Kralı III. Attalos'un (MÖ 138-133) vasiyetinde ülkesini Roma'ya bırakması sonucunda MÖ 133 yılında, Attaleia (Antalya) ve tüm bölge savaşız şekilde Roma'ya geçmiştir. MÖ 1. yüzyılda, Pompeius Magnus'un korsanlara karşı yürüttüğü seferlerden sonra (MÖ 67 civarı) Attaleia ve çevresi Roma egemenliğine girer. Roma imparatorluğunun bir parçası haline gelen liman kenti, antik dönemde büyüyerek genişlemiş, başkenti Perge olan Roma eyaleti Pamphylia Secunda'nın bir parçası olmuştur. Roma yönetimi kenti pek çok yeni anıtların inşasıyla geliştirmiştir; Hıdırlık Kulesi, Hadrian Kapısı günümüze ayakta gelebilen önemli yapılarıdır. MS 2. yüzyılın ilk yarısında kentteki imar etkinlikleri Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki onarımlarla izlenebilmektedir. Lykia'da Patara, Xanthos ve Myra, Pamphylia'da Perge, Aspendos ve Side Roma etkisinden önce gelişmiş önemli kentlerdi. Attaleia, Bizans İmparatorluğu'nun önemli bir kenti ve Anadolu'nun güney kıyılarını kapsayan MS 8. yüzyıl başlarında kurulan Kibyrrhaioton themasının başkentiydi. Büyük bir deniz üssüne sahip olmasıyla Akdeniz'de önemli bir ticaret merkezi ve limanıydı; bu dönemde yerel tüccarların yanı sıra aralarında Ermeni, Arap, Yahudi ve İtalyanların yer aldığı görülmektedir².

Bölgede Hıristiyanlığın yayılımı MS 1. yüzyılda başlamıştır. Tarsuslu Paulus ve Barnabas Pisidia ve Pamphylia'dan devam ederek Attaleia'yı ziyaret etmişler, aynı yıllarda Thekla, Sillas, Lukas, Timotheos onları izlemişlerdir³. Attaleia, Pamphylia Secunda piskoposluk listelerinde 7. yüzyıldan 997 veya 1020-1030 yıllarına kadar yer almıştır⁴. Erken ve Orta Bizans dönemlerinde kentteki dini inşa faaliyetleri 11. yüzyıl sonrasında Akdeniz'deki

1 Çalışmamıza yayın izni veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Müzeler Daire Başkanlığı'na ve Antalya Müze Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

2 Texier 1865, III, 442-443; Rott 1908, 31-46; Pekman (çev.) 2000, Strabon XIV-IV, 249; Foss 1996, IV, 5; Hellenkemper-Hild 2004, 297-308.

3 Anonim 1981, Havarilerin İşleri: 13.1-28.31. Anonim 1993, The Acts of the Apostles: 13.1-28.31.

4 Darrouzés 1981 edisyonundan aktaran: Hellenkemper-Hild 2004, I, 414, 416.

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha hareketliliğe bağlı olarak 12. yüzyıl sonlarında sona ermiştir. Ioannes II. Komnenos'un (1118-1143) 1118'de tahta çıkışı sırasında Attaleia Türk beylikleriyle çevrili, yalnızca deniz yoluyla ulaşılabilen izole bir karakol olmasına karşın, imparatorun 1120'de Sozopolis'i ele geçirmesiyle kentin kara ulaşımı yeniden sağlanmıştır. Birinci Haçlı Seferi (1095-1099) sırasında Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalan Türkler, 12. yüzyıl ortalarından itibaren Sultan II. Kılıç Arslan Dönemi'nde (1155-1192) yeniden kıyı bölgelerine inmeye başlar⁵.

11. yüzyıl sonlarında Haçlı ordularının izledikleri yollar da önem taşımaktadır. Nitekim 12. yüzyılda İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferleri Anadolu'da devam ederken Attaleia üzerinden deniz yolu da kullanılmış ve donanma kıyıya oldukça yakın mesafedeki rotayı izleyerek Antioch-on Orontes'e ulaşmıştır. İmparator Ioannes II. Komnenos 1136 yılında başlattığı 1. Kilikia Seferi'nde Attaleia üzerinden geçerek Kilikia'ya girmiştir. Dönemin tarih yazarlarından Ioannes Kinnamos, Kilikia Geçiti'nin Danişmendlilerin egemenliğinde olduğundan buradan geçmenin mümkün olmadığını, Attaleia üzerinden kıyı güzergahını izleyerek Kilikia'ya gidildiğini öne sürmektedir. Buna karşın Niketas Khoniates'e göre Bizans imparatoru Kilikia Geçiti'nden Çukurova'ya girmiştir⁶. Bu olaylar gerek Akdeniz'in, gerekse Attaleia'yı Kilikia'ya bağlayan bu yolun hareketliliğini ortaya koymaktadır. 12. yüzyıl, Akdeniz kıyılarında ve Anadolu'da Bizanslıların, Ermenilerin, Haçlıların, Türklerin ve ticaret nedeniyle Batı Akdeniz cumhuriyetlerinin görüldüğü bir zaman dilimini içermektedir⁷.

Niketas Khoniates,1204'te Konstantinopolis'te Latin yayılması sırasında Attaleia'nın İtalyan ve Roma geleneklerine bağlı Aldebrandus adlı bir kişinin kişisel toprağı olduğunu kaydeder. Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211) kenti ele geçirmeye çalıştığıında Aldebrandus Kıbrıs'tan yardım istemiş, Latinlerin desteğiyle kuşatma yenilgiyle sonlanmış olmasına karşın, Keyhüsrev ertesi yıl Attaleia'yı ele geçirmiş ve ilk camisini inşa ettirmiştir. 1212 yılında Kıbrıs Krallığı naibi Walter Montbéliard'ın desteğiyle başlatılan yerel Hıristiyanların isyanı sonucunda Attaleia'da yeniden kurulan Bizans egemenliği 1216 yılında I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) tarafından sona erdirilir⁸.

Antalya Müzesi'ndeki Bizans dönemi eserlerinin yakın çevre ve Kaleiçi'ndeki Bizans kiliseleri ile ilişkisi:

Müzedeki mimari ve liturjik taş elemanların büyük bölümünün geliş yerleri envanter kayıtlarında belirsizdir. Bu nedenle makalemize konu olan levhaların Attaleia'daki kiliselerle ilişkisi incelenmelidir. Evliya Çelebi 1671 yılında ziyaret ettiği Attaleia'da -Osmanlı dönemindeki adıyla Adalya'da- dört ana mahallesinden en büyüğü olan Müslüman mahallesinde on üç cami, Rum Ortodoks mahallesinde beş kilisenin yer aldığını aktarır⁹.

5 Başstav 1999, 57-64; Demirkent 1990, 1994.

6 Demirkent 2001, 16; Işıltan 1995, 14, 24-26

7 11. yüzyıl sonu - 12. yüzyıl coğrafyası için bk. McEvedy 1986, 62-66.

8 Crane 1993, 6; Işıltan 1995, 14, 24-26; Norwich 1996, 68.

9 Evliya Çelebi, (Kahraman, ed.) 2011, 9. Kitap, 1. Cilt, 309-314.

Literatürde aktarılan Erken ve Orta Bizans dönemlerine ait kiliseler, Monofizit Başrahibe Zoe Manastırı, Aziz Andronikos ve Azize Athanasia Kilisesi, Mısırlı Azize Theotokos (Meryem) Kilisesi, Anastasis Keşişler Kilisesi, Aziz Nikolaos Kilisesi'dir¹⁰. Mübadele öncesinde 1921 yılında Antalya'da 62 cami, 12 Rum-Ortodoks kilisesi, 1 Ermeni kilisesi ve 1 sinagog bulunmaktadır¹¹.

Kentin en büyük ve en önemli dini yapısı Panaghia Kilisesi'dir¹². Kaynaklarda Panaghia (Panaya) Kilisesi, Azize Eirene, Cami Kabir, Cumanun Camisi veya Kesik Minare adlarıyla anılan kilisenin, kentin Hellenistik-imparatorluk dönemi agorası üzerine/içine I. Iustinianos (527-565) döneminde 6. yüzyılda inşa edildiği düşünülür. Rott, Anadolu'daki araştırmalarını içeren kapsamlı yayınında Panaghia Kilisesi'ne geniş yer vermiş, kilisenin planı ve fotoğrafları eşliğinde ayrıntılı tasvir ederken ilgili araştırmaları da aktarmıştır¹³. Lucas, 18. yüzyıl başlarında kiliseyi ziyaretini aktarırken "Tanrı Anası"na ithaf edilen yapının harap durumda olduğunu, Türk döneminde cami olarak kullanıldığını anlatır. Rott aynı yayınında Hirschfeld'in bir gezi raporunda kiliseye yer verdiğini, yapının Sultan Korkut ve Cumanun Camisi adlarıyla kullanımını aktarır. Lanckoronski kilisenin ilk planı, enlemesine ve uzunlamasına kesit çizimlerini, ayrıca kapı lento ve söveleri, mimari plastik öğeleri ve monolith bir tempon paye-sütun ve başlığını Niemann ve Petersen'in katkılarıyla detaylı olarak yayınlamıştır. Strzygowski'nin yayınında Niemann ve Petersen'in plan ve mimari kapı-lento çizimi eşliğinde Cumanun Camisi adıyla kiliseye yer verilir. 20. yüzyıl araştırmaları arasında Ballance monografik makalesinde Cumanun Camisi'nin yapı evrelerinin tespitiyle birlikte mimari ve mimari plastik özelliklerini irdelemiş, kiliseyi revize edilmiş planı ve izometrik rekonstrüksiyon çizimiyle birlikte değerlendirmiştir. Daha sonra Aran, makalesinde kilisenin kronolojisini tartışır. Kaymak, Viyana Teknik Üniversitesi'nde tamamlanan doktora tezinde kilisenin mimari tarihini ve yapı analizini irdelemiştir¹⁴. Yakın bir tarihe kadar kalıntı halindeki kilise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün projesiyle 2017-2022 yıllarında kapsamlı bir restorasyon sonucunda camiye dönüştürülmüştür.

Hellenkemper ve Hild yayınlarında Attaleia'daki Erken ve Orta Bizans dönemine tarihlenen diğer kiliseleri adlarını ve yerlerini belirterek listelemiştir. Bu yapılardan Aziz Ioannes Theologos Kilisesi (Yivli Minare Camisi, Alaeddin Camisi) Erken Bizans dönemine aittir¹⁵; Yenikapı bölgesinde Aziz Philippos Kilisesi, Geç Bizans dönemine tarihlenir¹⁶. Aziz Demetrios Kilisesi kentin güneyinde şehir surlarının yakınında yer alır; bir başmelek Gabriel kabartma ikonu ve Orta Bizans dönemine ait bir tempon arşitravı buluntusu içeren yapı

10 Anrich 1913-1917, I, 415; Foss 1996, IV, 4-13; Hellenkemper-Hild 2004, 325.

11 Hellenkemper-Hild 2004, I, 325.

12 Hellenkemper-Hild 2004, 325-330

13 Rott 1908, 32-45.

14 Lucas 1712, 244 vd.; Hirschfeld 1875, 715; Lanckoronski 1890, 26 vd. Fig. 16-17, Taf. X-XI; Strzygowski 1903, 168-169; Ballance 1955, 114 vd; Aran 1970, 60-76; Kaymak 2009.

15 Crane 1993, 159; Hellenkemper-Hild 2004, 329.

16 Rott 1908, 46; Hellenkemper-Hild 2004, 329.

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha . 1896 yangınında harap olmuştur¹⁷. Hadrian Kapısı'nın kuzey kemerinde bir Orta Bizans dönemi şapeline ait, opus sectile tekniğinde mermer zemin döşemesi, devşirme bir sütun gövdesi ve bir altar tespit edilmiştir¹⁸.

Tarihlenemeyen kiliseler arasında Aziz Theodoros ve Azize Katherine Kiliseleri, küçük bir şapel ve Demetrios Kilisesi ile aynı yerde olup 1896 yangınında harap olmuştur. Aziz Georgios / Aya Yorgi Kilisesi 19. yüzyılda Rum Ortodoks cemaatinin kullanımında olan kiliseler arasındadır; 1863-65 tarihli Karamanlıca yazıt içeren yapı günümüzde Suna-İnan Kıraç Akmed Araştırma Merkezi'nde sergi salonu işlevindedir. Kaleiçi'ndeki diğer kiliseler arasında, Aziz Nikolaos Kilisesi, Senliya Kilisesi, Aziz Panteleimon Kilisesi, 1922'ye kadar ibadete açık olan Eisodia tes Panagias / Panaya / Panaghia Kilisesi (Sultan Alaeddin Camisi), Aziz Aleksios Kilisesi, Aziz Alypios ve Aziz Leontios Kilisesi, Aziz Eustratios Kilisesi ile bir Ermeni Kilisesi bulunmaktaydı. Ayrıca 19. yüzyılda üç sinagoğun varlığı sözel alınmış bir bilgi olarak aktarılır¹⁹.

Antalya Müzesi'nde bir grup levha:

Antalya Müzesi'nde incelenen dokuz adet taş levhanın 1'i Erken, diğer 8'i Orta Bizans dönemlerinin kompozisyon ve üslup özelliklerini yansıtır. Geometrik, bitkisel ve sembolik motiflerin birlikte düzenlendiği kompozisyon şemalarında bezeme teknikleri kabartma, kazıma, oyma, *champlevé* / geniş oyma gibi çeşitlilik içerir. Levhaların genişlik, yükseklik ve kalınlık ölçüleri templon, ambon gibi liturjik kuruluşlarda ya da mimari ve dekoratif işlevlerde kullanılmış olabileceğini düşündürür²⁰.

Antalya Müzesi'nde A.3258 envanter numarası ile kayıtlı mermer levhanın ön yüzü kabartma tekniğinde, üçlü bant ile düzenlenmiş birbiri içinden geçen dikdörtgen ve eşkenar dörtgen, merkezde iki bantlı daire içinde rozet motifi ile doldurulmuştur. Kompozisyonu dört köşesinde L formu oluşturan *guilloche* motifi sınırlar, motifin her biriminin içinde Orta Bizans döneminin yaygın bezemesi olan matkap ile yapılmış birer küçük oyuk görülür. Levhanın ön yüzündeki kompozisyon düz bir çerçeve içine alınmıştır (**Lev. 1**). Arka yüzü çok düzgün, ince taraklı işlenmiştir; iki yan ve üst-alt kenarlarının kesilerek küçültülmüş olması, levhanın ikinci kez, kullanılacağı yere göre biçimlendirildiğini düşündürür; kompozisyon ve üslup özellikleri 9.-10. yüzyıl- Orta Bizans dönemine işaret eder²¹.

Müzedeki A.3257 envanter numaralı mermer levhanın ön yüzü, kabartma tekniğinde üçlü bant ile bir çerçeveye dikey ve yatay eksenlerde birer düğümlle bağlanan eşkenar dörtgen

17 Foss 1996, IV, 5; Hellenkemper-Hild 2004, 329.

18 Foss 1996, IV, 13; Hellenkemper-Hild 2004, 329.

19 Hellenkemper-Hild 2004, I, 329-330. 19. yüzyıl kiliseleri makalemizin konusu dışındadır.

20 Fotoğrafların teknik düzenlemelerinde yardım eden Prof. Dr. Bülent İşler'e ve Araş. Gör. Muhammet Ekinci'ye içtenlikle teşekkür ederim.

21 Buluntu yeri: Cumhuriyet Hamamı onarımlarında; Müzeye geliş tarihi: 10.10.1968; Ölçü: G: 60 cm Y: 82 cm K: 9 cm. Lykia ve Antalya'da Orta Bizans dönemi mimari plastik elemanların değerlendirildiği yaygın için bakınız: Doğan 2008, 129, Fig. 15.

içinde *guilloche* motifiyle oluşturulmuş daire, içinde derin oyma tekniğinde rozet motifi ile bezenmiştir. Eşkenar dörtgenin her bir kenarından dolanarak oluşan birer daire levhanın dört köşesini doldurur. Bu daireler içinde merkezdeki rozetin küçük örnekleri yer alır (**Lev. 2**)²². Arka yüzü gri renkte kalın harç ile kaplı olduğundan işleme tekniği görülemez; levhanın yan kenarlarının kesilmiş olması ikinci kullanımda küçültüldüğünü düşündürür. Levha kompozisyon ve üslup özellikleriyle 10. yüzyıla tarihlenebilir.

Müzedeki A.158 envanter numaralı beyaz mermer levhanın ön yüzündeki kompozisyonu sınırlayan çerçevenin asimetrik olarak sol yanda bulunmaması levhanın kesilerek ikinci kez kullanıldığını düşündürür. İnce bir işçilikte yapılmış levhanın ön yüzünde kabartma tekniğinde ikili bantlı çerçeveye birer düğümlle bağlanan dört dikdörtgen, birbirlerine de düğümlerle bağlanmıştır. Düğümler, ortalarında inci taneleriyle düzenlenmiştir. Dikdörtgenlerin içinde iki şeritli birer daire, çapraz eksenlerde rozet ve düğüm / Süleyman'ın düğümü motifleriyle doldurulmuştur (**Lev. 3**). Levhanın sol yan yüzünde 1-1,5 cm çapında iki kurşun yuvası; sağ yan yüzünde 2 cm çapında bir kurşun yuvası, levhanın iki yanda birer paye veya sütun ile birlikte kullanımını ortaya koyar. Levhanın üst yüzünün sol yanında 1,5 ve 2 cm çapında yuvarlak iki kurşun yuvası, sağ yanında 1 cm çapında yuvarlak ve 2x2 cm dörtgen kurşun yuvaları levhanın üzerinde levha üstü ile sağlamlaştırıldığını gösterir. Arka yüzünün düzgün, ince taraklı işlenişi, ölçüleri ve kurşun yuvaları nedeniyle levha, templon kuruluşunda yer almış olabilir. Levha üslup ve kompozisyon şemasıyla 10. yüzyıl özelliklerini yansıtır²³.

Müzedeki A.159 envanter numarasıyla kayıtlı mermer levha, ön yüzü kabartma tekniğinde geometrik, bitkisel ve haç motifi ile bezenmiştir. Levhayı sınırlayan üç bantlı çerçeve, eşkenar dörtgen ile köşelerde birer daire ile düğümlenir. Dairelerin içinde üç rozet ve bir çarkıfelek motifi yer alır. Merkezde eşkenar dörtgene düğümlenen daire içinde eş kollu-Malta haçı, haçın alt kolunda tören haçı formuna işaret eden sap kısmı ile betimlenmiştir. Dairenin üst ve altında kalan boşluklar birer stilize palmet motifi ile bezenmiştir. Eşkenar dörtgen ile çerçeve arasında yatay eksenlerdeki boşluklara stilize birer yarım palmet motifi yerleştirilmiştir (**Lev. 4**). Arka yüzü düzgün taraklı, üst-alt ve yan yüzleri kalın taraklı işlenmiş levha, ölçüleri ve kompozisyon şemasına göre küçük ölçekli bir şapelin templonunda kullanılmış olabilir²⁴. A.158 no.lu levha ile benzer işçilik ve kompozisyon repertuarı ile 10. yüzyıl Orta Bizans dönemi özelliklerini ortaya koyar. 9.-10. yüzyıllara tariheddiğimiz Lev. 1, Lev. 3 ve Lev. 4'ün Türkiye'de İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde²⁵, Manisa ve Uşak müzelerindeki yayınlanmamış levhalarda, Anadolu dışında Chios-Nea Moni²⁶, Thebes Aziz Georgios ve Béotie²⁷ kiliselerindeki mimari plastik öğeler, benzer üsluptaki paralel örneklerdir.

22 Buluntu yeri: Cumhuriyet Hamamı onarımlarında; Müzeye geliş tarihi: 10.10.1968; Ölçü: G: 63,5 cm Y: 80 cm K: 6 cm.

23 Buluntu yeri: belirsiz; Müzeye geliş tarihi: 15.15.1928; Ölçü: G: 70 cm Y: 93,5 cm K: 6,5 cm. Değerlendirme için bakınız: Doğan 2008, 129, Fig. 13.

24 Buluntu yeri: belirsiz; müzeye geliş tarihi: 15.05.1928; Ölçü: G: 50,5 cm Y: 81,5 cm K: 7 cm.

25 Fıratlı 1990, kat.no. 302b, 334a-b.

26 Bouras 1981, 118, Fig. 101-102.

27 Grabar 1963, I, pl. XLIII.

A.3606 envanter numaralı kireç taşı levha yüksek kabartma tekniğinde bitkisel bezemelidir. Üçlü bantlı çerçeve ile dikey ve yatay eksenlerde düğümlenen eşkenar dörtgen içinde rozet motifi, köşelerde kalan boşluklar yaprakları sola ve aşağıya dönük biçimli birer stilize palmet ile doldurulmuştur. Kompozisyon düz bir çerçeve ile sınırlanır (**Lev. 5**). Arka yüzü düzgün, ince taraklı, yan yüzleri kaba yontu ve gri renkli harç ile kaplıdır. Levhanın bezeme programında palmetlerin yaprak dilimlerindeki içbükey biçimlenişi, Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi'nde ve Antalya Kaleiçi'ndeki örneklerde benzer özellikleriyle 9. yüzyıl üslubunu yansıtır²⁸.

Müzenin kayıtlarında envanter numarası bulunmayan beyaz mermer bir levha farklı bezeme tekniği ve küçük boyutu ile öne çıkar. Alçak kabartma tekniğinde düz bir çerçeve, dikey eksenle dolanarak içteki daire ile birleşir. Çerçevenin içi kesişen dairelerin oluşturduğu altı sivri yapraklı çiçek motifi ile düzenlenmiştir. Dairenin üst bölümündeki boşlukta karşılıklı birbirlerine yönelmiş, uçar pozisyonda kanatları açık, başları tahrip olmuş birer güvercin figürü yer alır. Güvercinlerin kanatları ve gövdesi kazıma tekniğinde işlenmiştir. Motiflerin dışında kalan yüzey geniş oyma / *champlevé* tekniğinde, orijinalinde cam ile kaplanmış olmalıdır. Arka yüzü düzgün bezemesiz, diğer yüzleri ince taraklı işlenmiştir (**Lev. 6**)²⁹. Hıristiyan ikonografisinde “Kutsal Ruh”u sembolize eden, İsa'nın Tapınağa Sunumu'nda Tanrıya adak olarak sunulan güvercin imgeleri, levhanın kilise içinde liturjik tanımını güçlendirir³⁰. Levha oldukça küçük boyutları, malzeme kalitesi, bezeme tekniği ve kalınlık ölçüsüne göre pano işlevinde 5.-6. yüzyıla ait dini bir yapının iç mekân duvarında yer almış olabilir³¹.

Müzenin envanter kayıtlarında bulunmayan diğer bir levha kabartma tekniğinde, gri mermerden yapılmıştır. Levhanın alt bölümü kırılmış, 1/3'i mevcut değildir. Ön yüzü bantlı bir çerçeve içinde iki yanda birer sütun kaidesi üzerinde yükselen iki düğümlü çift sütun, üzerinde birer stilize palmet motifi içeren sütun başlıkları ile sonlanır. İki sütun arasında spiral yivli çift sütun üzerinde düğüm motifi bir sütun başlığı yer alır. Sütunların üzerinde birer impost birbirlerine kemerlerle bağlanmıştır. Sütunların arasında dört rozet ve aralarında kolları dışa doğru kıvrılarak birer inci ile biçimlenen iki Malta haçı yer alır. Haçların üst ve altındaki rozetlerden biri düğüm / Süleyman'ın düğümü ile, diğerleri çiçek motifleriyle bezenmiştir. Üstteki dairelerden yükselen birer dal üzerinde yaprakları içe dönük stilize palmet motifi yer alır. (**Lev. 7**)³². Arka yüzü düzgün, üst ve yan yüzleri ince taraklı işlenmiş levhanın üslup özellikleri nedeniyle 11. yüzyıla ait olduğu düşünülür. Kompozisyonda yer alan düğümlü sütunlar Bizans mimarisinde 11.-13. yüzyıllarda Ohri- Azize Sophia (11. yüzyıl)³³,

28 Buluntu yeri: belirsiz; müzeye geliş tarihi: belirsiz; Ölçü: G: 90 cm Y: 93,5 cm K: 6 cm. Değerlendirme için: Alpaslan-Doğan 2001, 197, Fig. 13.

29 Buluntu yeri ve müzeye geliş tarihi: envantersiz; Ölçü: G: 48,5 cm Y: 57 cm K: 4,5 cm

30 Güvercin “Kutsal Ruh”un, “Vaftiz”in ve “Müjde”nin sembolüdür: Ferguson 1959, 4.

31 Champlevé tekniğindeki eserlerin tarihi ve işlevleri için bakınız: Boyd 1999, 49-62.

32 Buluntu yeri ve müzeye geliş tarihi: envantersiz; Ölçü: G: 58 cm Y: 78 cm (kırık) K: 8 cm.

33 Grabar 1976, II, 149-150, Fig. CXXXIIIc

Hosios Lukas-Panaghia (12. yüzyıl)³⁴, Konstantinopolis-Khora (12. yüzyıl) ve Pantokrator (Zeyrek Camisi) (12. yüzyıl)³⁵, Teselya-Trikala Panaghia (13. yüzyıl)³⁶ kiliselerinde görülür.

Müzedeki envanter kaydı olmayan beyaz mermer levhanın her iki yüzü kabartma tekniğinde geometrik motiflerle bezenmiş, üst köşesi kırılmış, mevcut değildir. Ön yüzünde üç bantlı çerçeve, içindeki eşkenar dörtgen ile düğümlenerek birleşir. Eşkenar dörtgeni oluşturan bant her kenarında dolanarak birer rozet ile biçimlenir. Merkezdeki dairenin içinde üçlü bantlı düğüm motifi görülmektedir. (**Lev. 8**). Müzedeki konumu nedeniyle fotoğrafi çekilemeyen levhanın arka yüzünde benzer düzenleme bir çerçeve ile sınırlanan merkezde bir, köşelerde birer olmak üzere beş rozet içlerinde sivri yapraklı çiçekler ile bezenmiştir. Levhanın üst-alt ve yan yüzleri taraklı, ön ve arka yüzlerinin işlenmiş-bezemeli olması ve ölçüleri templon levhası işlevinde kullanıldığına işaret eder. Levha, kompozisyon şeması ve işçilikteki kalitesiyle Orta Bizans döneminin 11. yüzyıl özelliklerini yansıtır³⁷.

Müzedeki envanter kaydı olmayan, kırılmış durumdaki beyaz mermer levhanın üst ve sağ yanı kırılmış, mevcut değildir. Levhanın ön yüzünde kabartma tekniğinde çerçeveyle düğümlenerek birleşen üçlü bantlı eşkenar dörtgen, içinde Malta haçı yer alan daire motifi görülür. Eşkenar dörtgenin içinden geçerek dolanan diğer bir bant Orta Bizans döneminin kompozisyon şemasını oluşturur. Levhanın arka, sol yan ve alt yüzleri kalın taraklı işlenmiştir (**Lev. 9**)³⁸. 11. yüzyıl kompozisyon şeması ve işçiliği sergileyen levhanın liturjik işlevde kullanıldığı düşünülür.

Değerlendirme:

Attaleia'nın tarihsel sürecinde Erken Hıristiyanlık ve Bizans dönemleri 2.-12. yüzyıllar arasında izlenirken kiliselerin inşa tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Yayınlarda Erken ve Orta Bizans tanımlarıyla tarihlenen bu yapılar ışığında Antalya Müzesi'ndeki eserler incelenmiş, levhaların kiliselerdeki kullanım yerleri ve işlevlerinin tanımlanması makalenin sorunsalı olarak irdelenmiştir. Müzedeki levhalar tipolojik sınıflandırma, motif, kompozisyon şeması, malzeme ve taş işçiliği, bezeme teknikleri gibi ölçütlere göre Bizans kiliseleri içindeki kullanım yerleri ve tarih önermeleri ile tartışılmıştır.

İşlev, kullanım yerleri: İncelediğimiz levhaların kiliselerdeki kullanım yerleri değişken özellikler gösterir. Kiliselerin templon, altar, kiborium, ambon, solea gibi kuruluşlarında veya şapel, martyrion ve vaftizhane düzenlemelerinde yer alan levhaların farklı ölçü, biçim ve bezeme özellikleriyle liturjik işlevdeki kullanım yerleri önerilebilir. Antalya Müzesi'nde

34 Bouras 1980, 105-109, Fig. 174, 175.

35 Hjort 1979, 277-278, Fig. 116

36 Kalavrezou-Maxeiner 1985, 97.

37 Buluntu yeri ve müzeye geliş tarihi: envantersiz; Ölçü: G: 79 cm Y: 91 cm (kırık) K: 11 cm. Antalya-Kaleiçi'ndeki benzer üslup ve kompozisyondaki levha için: Alpaslan-Doğan 2001, 197, Fig. 14.

38 Buluntu yeri ve müzeye geliş tarihi: envantersiz; Ölçü: G: 53,5 cm (kırık) Y: 59 cm (kırık) K: 8 cm

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha .
ele alınan levhaların farklı yerlerden gelmiş olabileceği, ait olduğu yapıların bilinmemesi nedeniyle işlevlerinin ve kullanım yerlerinin tespiti tartışılabilir.

Levhalar liturjik kuruluşlardaki kullanımlarının yanı sıra Erken Bizans döneminde 5.-6. yüzyıllarda bazilikal planlı kiliselerde orta nefi yan neflerden ayırmak için veya merkezi planlı yapılarda ambulatoriumu ayırmak için destek dizileri arasında karşımıza çıkmaktadır. Konstantinopolis'te Stoudios Manastırı Aziz Ioannes Prodromos Kilisesi, Azize Theotokos Kyriotissa Kilisesi / Kalenderhane Camisi, Ephesos Aziz Ioannes Bazilikası, Thessalonike-Acheiropoitos Kilisesi, Philippi Bazilika A Kilisesi, Stobi-Piskoposluk Kilisesi in situ ve arkeolojik verileriyle levhaların nef ayrımlarında kullanımı tespit edilmiş yapılardır³⁹. Lykia'da Kumluca-Rhodiapolis Kilisesi'nin nef ayrımlarında stylobatın üzerinde 1,75 metre yüksekliğinde duvar örgüsüyle kapatılan sütun araları dikkati çeker⁴⁰. Likya'daki diğer örnekler arasında Demre-Günağı Kilisesi'nin nef ayrımlarının 1,05 metre yüksekliğinde levhalar ile kapatıldığı tespit edilmiştir⁴¹; Olympos Piskoposluk Kilisesi'nin kuzey yan nefin ve kuzey transeptin stylobatları üzerinde levha kullanımları arkeolojik verilere göre restitüe edilmiştir⁴². Attaleia'daki Erken Bizans dönemi kiliselerinin nef ayrımlarında bu tür levhaların yer aldığı belgeleyen arkeolojik bulgular ne yazık ki yetersizdir.

Levhaların mimari işlevdeki diğer kullanımı Bizans kiliselerinin galerisinde taşıyıcı payeler ve sütunlar arasında korkuluk levhası olarak karşımıza çıkar. En erken örneklerini Konstantinopolis'te Azize Eirene ve Azize Sophia kiliselerinde gördüğümüz bu tür levhalar, genellikle geniş açıklıkları kapatmak üzere bazen çift levha olarak düzenlenmiştir⁴³. Müzede incelediğimiz örnekler bu özellikte olmayıp Attaleia'daki bilinen Bizans kiliselerinin galerisi yoktur⁴⁴.

Levhaların liturjik kuruluşlardaki kullanımlarından biri templonlardır. Bizans dönemi kiliselerinde bemaı naostan ayırmak amacıyla düzenlenen templonların tipolojisi çeşitlilik gösterir. Templonlar “sütunlu”, “alçak payeli” ve “yüksek templon” formunda, kiliselerin planlamasında düz tipte ve ters Π formunun çeşitlemeleriyle karşımıza çıkar. Sütunlu templonlarda stylobat üzerinde sütun kaideleri, sütunlar, üzerinde sütun başlığı ve templon arşitravı ile sonlanır; sütunların arası levhalarla kapatılır. Alçak templonlar, stylobat üzerinde templon payesi, payeler arasında levhalar ve levhaların üzerinde levha üstü ile birlikte düzenlenir. Bir diğer templon çeşitlemesi yüksek templon olarak tanımlanan, monolith işlenmiş templon payesi, sütun ve başlığının üzerinde arşitrav ve payelerin araları levhalar

39 Peschlow 2006, 53-72.

40 Tiryaki 2012, 21-30.

41 İşler 2016, 363-392.

42 Öztaşkın-Sertel 2017, 20, 357-373.

43 Konstantinopolis'teki Erken Bizans dönemi kiliseleri için: Mathews 1971.

44 Lykia'da Myra-Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi'nin Orta Bizans evresinde galeri mevcuttur, ancak 19. yüzyıl Rus onarımlarında değişen galeride korkuluk levhalarının kullanımına ilişkin bulgulara rastlanmamıştır.

ile kapatılarak bemanın naostan ayrımının sağlandığı düzendir (**Lev. 10 a,b,c**)⁴⁵. Antalya Müzesi'ndeki levhaların, biçim ve ölçülerine göre temponlarda sütun ya da paye aralarında kullanılmış olması mümkündür.

Kiliselerde levhaların yer aldığı bir diğer liturjik kuruluş olan ambonlar tek veya çift merdivenli, kare-dörtgen, çokgen veya oval-elips biçimli podyum, podyumu sınırlayan levhalar, merdiven yan levhaları, podyumun altı sütun-paye destekli veya monolith-yekpare kapalı biçimlenmiş bir tipoloji sergiler. Podyumu kare-dörtgen, çokgen formlu örneklerde kullanılan levhalar düz-dikdörtgen, podyumu oval-elips biçimli örneklerde ise levhalar eğimli içbükey-konkav biçimlidir. Merdiven yan levhalarının üst kenarı merdivenin eğimiyle paralel, üst kenarın sağ/sol köşesi dar, sol/sağ köşesi geniş açıyla biçimlenen eğimli formdadır⁴⁶. Antalya Müzesi'ndeki levhalar podyumu kare-dörtgen, çokgen formlu ambonlarda kullanılmış olabilir.

Levhaların ölçüleri, kompozisyon şemalarında görülen motifleri ve teknik özellikleri ambon veya temponlarda kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Attaleia'daki kiliselerin tempon ve ambonlarına ilişkin bilgimiz olmamasına karşın, Antalya Müzesi'nde incelenen levhaların işlevlerini ve tarih önermelerimizi yorumlamak mümkündür.

19.yüzyıl sonlarında gezgin araştırmacıların Attaleia kentini ziyaretlerinde kiliseler harabe durumunda, zeminleri yıkılmış moloz ve toprakla örtülü olduğundan liturjik kuruluşlara ait veriler görülememiş, bu yayınlarda çoğu camiye dönüştürülen yapıların çizimlerinde mihrap ve minberlerine yer verilmiştir. Strzygowski, Lanckoronski ve ardından Rott'un araştırmaları sonucunda Panagia Kilisesi'nin planında naos 27,20 metre uzunluğunda, bema 8,65 metre genişliğindedir⁴⁷. Yan neflerin kuzeydoğu ve güneydoğusunda bemaya kemerli geçişlerin olması, bemanın naostan düz formlu, oldukça geniş bir tempon ile ayrıldığını düşündürür. Ancak yapıda tempon ve ambona dair herhangi bir veri mevcut değildir.

Attaleia'daki Erken ve Orta Bizans dönemi kiliselerinin liturjik kuruluşlarına ait öğelerin 19. yüzyıl Rum-Ortodoks kiliselerinin ambonlarında devşirme kullanımı irdelenebilir; buna karşın tempon kuruluşları 19. yüzyıl kiliselerinde yerini ahşap ikonaların belirli bir program çerçevesinde yerleştirildiği ikonostasislere bırakır. Nitekim bu ikonostasislere ait ahşap ikonaların büyük bir bölümü Antalya Müzesi'nde kayıtlı olarak yer alır⁴⁸.

Makalemize konu olan levhaların geliş yerleri belli olmayıp, büyük bir bölümü Bizans dönemine ait kiliselerde yapılmış olan temizlik ve kazı çalışmalarında bulunan eserler olmalıdır; bir bölümü arkeolojik çalışmalarda Lykia ve Pamphylia bölgelerinden Antalya Müzesi'ne getirilmiş olabilir. Attaleia'nın tarihi kent dokusu içinde bulunan diğer bir grup eser ise halen Kaleiçi'nde otel, restoran ve evlerin avlularında dekoratif amaçlarla

45 Orlandos 1952, 527, Fig. 492, 531, Fig. 497, 532, Fig. 498; Peschlow 2006, 53-72.

46 Ambon tipolojisi için bakınız: Orlandos 1952, 538-566.

47 Foss yapının ölçülerini 36,5 x 27,5 metre olarak aktarır: IV, 5.

48 Bölgeden Antalya Müzesi'ne gelen ahşap ikonalar değerli bir katalog yayınında tanıtılmıştır: Yener 2015.

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha devşirme kullanılmıştır⁴⁹. Müzelerin envanter kayıtlarında satın alma, başış gibi bilgiler eserlerin işlev ve kullanım yerlerinin değerlendirilebilmesini güçleştirmektedir. Arkeoloji müzelerinde çoğunlukla eserlerin ait olduğu yerleşimlerin ve yapıların bilgisi olmadığı için değerlendirmeler de bulunduğu bölge genelinde yapılabilmektedir.

Motif, kompozisyon, bezeme teknikleri: Antalya Müzesi'nde incelenen levhalarda görülen Erken Bizans döneminin *champlevé* tekniği (Lev. 6) Akdeniz coğrafyasında Kıbrıs, Anadolu'da Antioch-on Orontes, Seleukia, Lykia ve Pamphylia bölgelerinde, Yakın-Doğuda Suriye ve Filistin'de iç mekan dekorasyonunda 3. ve 7. yüzyıllar arasında yaygın kullanımıyla öne çıkar⁵⁰. Orta Bizans dönemine tarihlenen levhalarda, Erken Bizans döneminin ajour tekniğindeki matkap işçiliğinin 10.-11. yüzyıllarda değişerek sadeleştiği izlenir (Lev.1, Lev. 4, Lev. 7). 10.-13. yüzyıllarda farklı türdeki taş eserlerde geometrik kompozisyonlar artarak yoğunlaşır; *guilloche*, rozet, düğümlenen kare ve eşkenar dörtgenler, daireler, haç, çark-ı felek, bitkisel motiflerde palmet ve çeşitlendirmelerinin stilize edilmiş üslubu Orta Bizans dönemini belirleyicidir (Lev. 1 -5, 7- 9)⁵¹.

Bizans sanatında - her dönemde benimsenen motiflerin dışında bazı motiflerin belirli yüzyıllarda karşımıza çıkması nedeniyle - değerlendirmelerimizde motiflerin yanı sıra bulunduğu bölgenin genel motif seçimleri, yerel malzemenin üsluba yansıyan değişkenliği ve bezeme teknikleri tarihlendirme kriterlerinde öne çıkmalıdır. İncelediğimiz levhaların malzemesi beyaz-gri mermer, bir örnekte kireç taşıdır (Lev.5).

Lykia bölgesinin yerel malzemesi kireç taşıdır. Bölgede ender görülen mermer eserler ya antik kentlerden alınan ve ikinci kez kullanılan veya Phrygia ve Pisidia'daki antik taş ocaklarından getirilen malzemelerdir. Lykia'da kireç taşı mimari plastik elemanların bezeme tekniklerinde ve kompozisyon şemalarında başkent etkileri izlenmekle birlikte, kireç taşının üslupta farklı bir etki yarattığı, bölgede üslupsal bir bütünlük sağladığı görülür⁵².

Pamphylia'da yüzey araştırmalarımızdaki tespitlerde, Side ve Alanya müzelerinde mermer malzeme öne çıkmaktadır. İki bölgedeki malzeme farklılığı yerel ve çevre bölgelerdeki taş ocaklarıyla bağlantılı olmalıdır. Lykia'da olduğu gibi Pamphylia'da da Erken Bizans dönemi 5.-6. yüzyıl örnekleri çoğunlukta olmasına karşın, Alanya Müzesi'nde 10.-11. yüzyıllara ait eserler de dikkati çeker. Bu eserlerde motif, bezeme programları ve üslup bütünlüğü Antalya Müzesi'ndeki örneklerle yakın benzerlik içindedir⁵³.

Bölgedeki araştırmalarımız sonucunda motif, kompozisyon, bezeme teknikleri ve üslup özelliklerine göre 9.-11. yüzyıllara tarihlenen Antalya Müzesi'ndeki levhalarda,

49 Lykia ve Pamphylia'da başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında Kaleiçi'ndeki mimari plastik eserlerin belgeleme ve envanter kayıtları yapılmış olup, kapsamlı ayrı bir yayının konusudur.

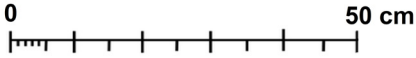
50 Boyd 1999, 49-62.

51 Türkiye müzelerindeki Orta Bizans dönemi örnekleri için: Ötügen-Parman-Doğan 2007, 29-33.

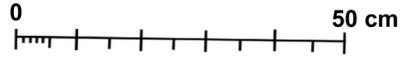
52 Alpaslan-Doğan 2001, 187-201; Doğan 2003, 251-264; Doğan 2007, 209-224; Doğan 2008, 119-134.

53 Doğan 2008, 119-134; Serdar 2010, 98-166; Doğan 2022, 191-211.

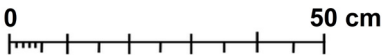
Makedonya Hanedanlığı'nın Bizans sanatında değişen üslup özellikleri uygulanmıştır. Lykia ve Pamphylia bölgelerinin geniş coğrafyasında fiziki ve tarihi koşullar, eserlerin birleşen ve ayrılan özellikleriyle birlikte değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. 2016 yılında Demre/Myra'da Likya Uygarlıkları Müzesi kuruluncaya kadar Lykia bölgesinin mimari ve liturjik her türlü eserleri Antalya Müzesi'nde toplanmaktaydı. Bu yüzden müzedeki eserleri incelerken sadece Attaleia ile sınırlandırmayıp, Lykia ve Pamphylia bölgeleri içinde değerlendirmemiz gerekir. Antalya Müzesi zengin koleksiyonuyla her iki bölgenin eserlerini ortak bir platformda buluşturan konumuyla çalışmalarımızı yönlendirmektedir.

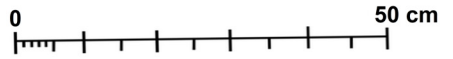
Levha 1: Antalya Müzesi, Env. no: 3258 (S. Doğan Arşivi).

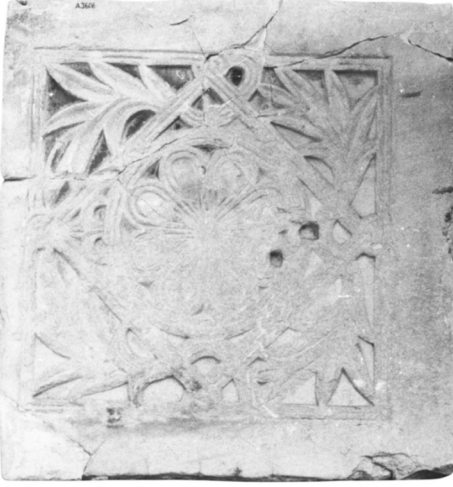
Levha 2: Antalya Müzesi, Env. no: 3257 (S. Doğan Arşivi).

Levha 3: Antalya Müzesi, Env. no: A.158 (S. Doğan Arşivi).

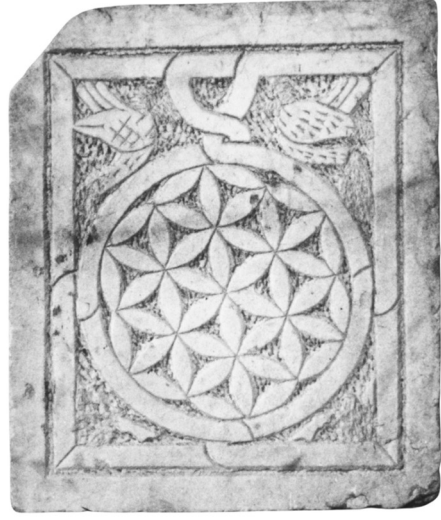

Levha 4: Antalya Müzesi, Env. no: A.159 (S. Doğan Arşivi).

0 50 cm

Levha 5: Antalya Müzesi, Env. no: A.3606 (S. Doğan Arşivi).

0 50 cm

Levha 6: Antalya Müzesi, Env. no: - (S. Doğan Arşivi).

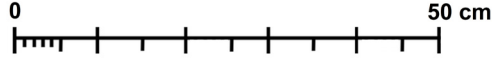
0 50 cm

Levha 7: Antalya Müzesi, Env. no: - (S. Doğan Arşivi).

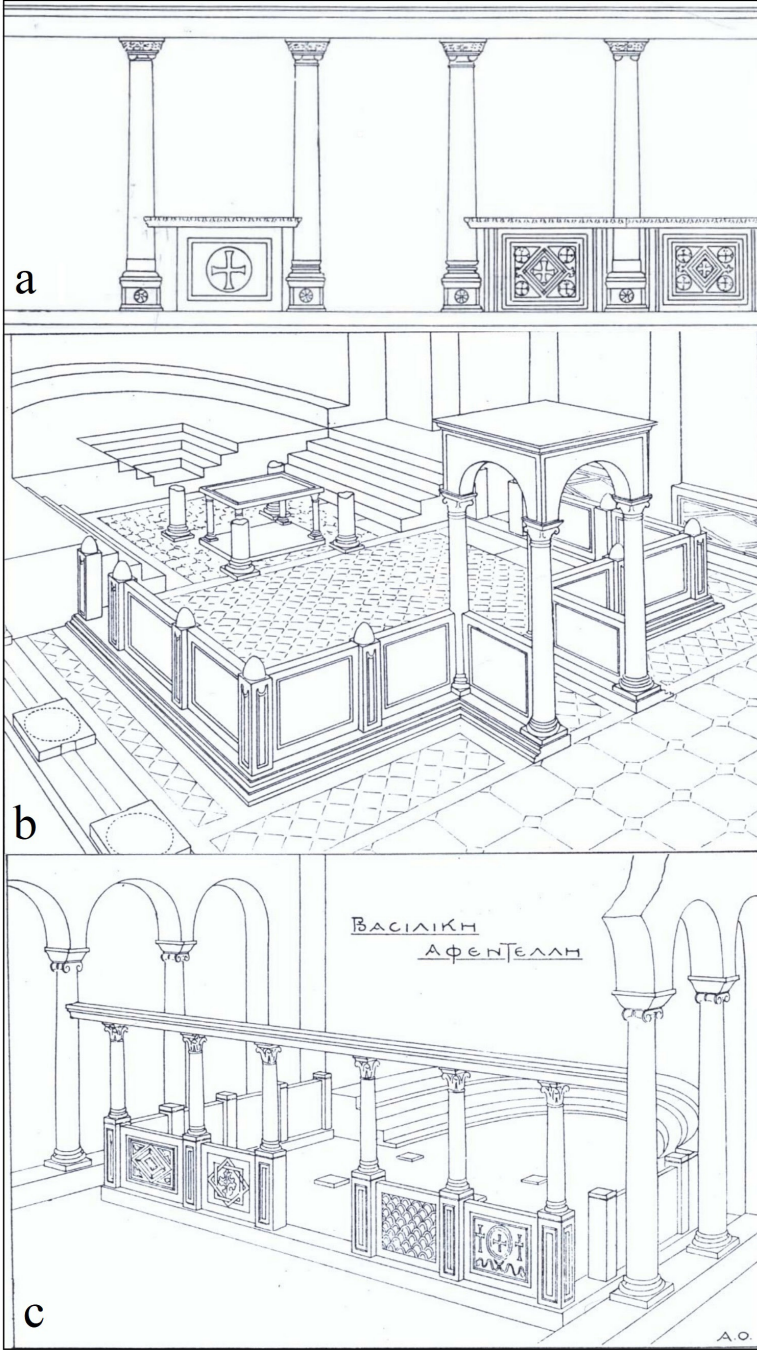

0 50 cm

Levha 8: Antalya Müzesi, Env. no: - (S. Doğan Arşivi).

Levha 9: Antalya Müzesi, Env. no: - (S. Doğan Arşivi).

Levha 10: a) Sütunlu templon (Orlandos 1952, 527, Fig. 492),
b) Alçak payeli templon (Orlandos 1952, 531, Fig. 497)
c) Yüksek templon (Orlandos 1952, 532, Fig. 498)

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha

Kaynakça

Alpaslan-Doğan 2001

Alpaslan-Doğan, S., "Architectural Sculpture in Constantinople and The Influences of The Capital in Anatolia", N. Necipoğlu (ed.) *The Medieval Mediterranean, Peoples, Economics and Cultures 400-1453*, vol. 33 (2001), 187-201. Brill: Leiden

Anonim 1981

Anonim, *Kitab-ı Mukaddes*. Ser Ofset: İstanbul.

Anonim 1993

Anonim, *Good News Bible with Deuterocanonicals / Apocrypha*. American Bible Society: New York.

Anrich 1913-1917

Anrich, G., *Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche, I-III*. Verlag von B. G. Teubner: Leipzig-Berlin.

Aran 1970

Aran, B., "Antalya Cumanun Camisi", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, 2, 60-76.

Ballance 1955

Ballance, M. H., "Cumanun Câmii at Antalya-A Byzantine Church", *Papers of British School at Rome*, C XXIII, 99-114.

Baştav 1999

Baştav, Ş., "Bizans ve Haçlı Seferleri," *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu: Ankara*, 57-64.

Bouras 1980

Bouras, L., *O Glyptos Diakosmos tou Naou te s Panaghias sto Monasteri tou Osiou Louka. Vivliothékē tēs en Athēnais Archaialogikēs Hetaireias: Athēna*.

Bouras 1981

Bouras, Ch., *Hē Nea Monē tēs Chiou: historia kai architektonikē. Emporikē Trapeza tēs Hellados: Athēna*.

Boyd 1999

Boyd, S., "Champlevé Production in Early Byzantine Cyprus", N.P. Ševčenko-C. Moss (eds.) *Medieval Cyprus, Studies in Art, Architecture and History in Memory of Doula Mouriki*, 49-62. Princeton University Press: New Jersey.

Crane 1993

Crane, H., "Notes on Saldjūq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 36, No. 1, 6.

Darrouzès 1981

Darrouzès, J., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin I)*. Institut français d'études byzantines: Paris.

Demirkent 1990¹, 1994²

Demirkent, I. (Çev.), *I. Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Demirkent 2001

Demirkent, I. (Çev.), Ioannes Kinnamos'un *Historia'sı* (1118-1176). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Doğan 2003

Doğan, S., "The Evaluation of the Motifs and Styles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia", *Adalya*, VI, 251-264.

Doğan 2007

Doğan, S., "Likya'da Bizans Taş Yapıtları / The Carved Byzantine Stonework of Lycia", (eds. K. Dörtlük vd.) III. Uluslararası Likya Sempozyumu, 7-10 Kasım 2005, Antalya, 209-224. Akmed: İstanbul.

Doğan 2008

Doğan, S., "La Sculpture Byzantine Et À Antalya Et Sa Place Dans L'Évolution De L'Art Byzantine", *Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément*, 49 (2008), 119-134.

Doğan 2022

Doğan, S., "Architectural Sculpture in Alanya Museum", (Ed. S. Doğan) *Medieval Archaeology of Kalon Oros/ Alanya*, Turkish Archaeology and Cultural Heritage Institute: İstanbul 2022, 191-212.

Ferguson 1959

Ferguson, G., *Sign and Symbols in Christian Art*. Oxford University Press: New York.

Firatlı 1990

Firatlı, N., *La sculpture byzantine figurée au Musée archéologique d'Istanbul*. Bibliothèque de l'Institut français d'études anatoliennes d'Istanbul XXX: Paris.

Foss 1996

Foss, C., "The Cities of Pamphylia in the Byzantine Age IV", *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*. Variorum: Aldershot, 1-62.

Grabar 1963

Grabar, A., *Sculptures Byzantines de Constantinople, IVe-Xe siècle*. Bibliothèque de l'Institut français d'études anatoliennes d'Istanbul XVII: Paris.

Garbar 1976

Grabar, A., *Sculptures Byzantines Du Moyen Age II, XIe-XIVe siècle*. A. Maisonneuve: Paris.

Hellenkemper-Hild 2004

Hellenkemper, H. - F. Hild, *Lykien und Pamphylien, Tabula Imperii Byzantini 8/1*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien.

Hirschfeld 1875

Hirschfeld, G., *Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Klein-asien I*, Berliner Monatsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften: Berlin, 710-726.

Hjort 1979

Hjort, Ø., "The Sculpture of Kariye Camii", *Dumbarton Oaks Papers*, 33, 199-289.

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha

Işıltan 1995

Işıltan, F.(Çev.), Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

İşler 2016

İşler, B., "Orta Likya Bölgesinde Yeni Bir Keşif: Günağı Kilisesi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 363-392.

Kahraman 2011

Kahraman, S.A. (ed.), Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, 1. Cilt. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Kalavrezou-Maxeiner 1985

Kalavrezou- Maxeiner, I., "The Byzantine Knotted Column", Byzantina kai Metabyzantina, 4, 95-103.

Kaymak 2009

Kaymak, G., Die Cumanun Camii in Antalya / Antalya Cumanın Camii: Mimari Tarihi ve Bizans Kökeni Rölöve-Yapı Analizi Anıt Koruma ve Bakımı, Adalya Ek Yayın Dizisi: 9. Akmed: Antalya.

Lanckoronski 1890

Lanckoronski, K. G., Städte Pamphylens und Pisidiens. Unter Mitwirkung von G. Niemann und E. Petersen hrsg. von Karl Grafen Lanckoronski. F. Tempsky: Wien.

Lucas 1712

Lucas, P., Voyages dans la Grèce L'Asie Mineure, La Macedoine et L'Afrique. Tome I, Chez N. Simart: Paris.

Mathews 1971

Mathews, Th. F., The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy. Pennsylvania State University Press: London.

McEvedy 1986

McEvedy, C., The Penguin Atlas of Medieval History. Penguin Books: Harmondsworth-Middlesex.

Norwich 1996

Norwich, J. J., Byzantium: The Decline and Fall. A.A. Knopf: New York.

Orlandos 1952

Orlandos, A.K., Hē xylostegos palaiochristianikē basilikē tēs Mesogeiakēs lekanēs: meletē peri tēs geneos, tēs katagōgēs, tēs architektonikēs morphēs kai tēs diakosmēsēs tōn christianikōn oikōn latreias apo tōn apostolikōn chronōn mechris Ioustinianou, 1952. Ē en Athēnais Archaialogikē Etaireia: Athēnais.

Ötüken-Parman-Doğan 2007

Ötüken, S.Y. -E. Parman-S. Doğan, "Mimarlık Bezemesinde Taş eserler / Stoneworks in Architectural Decoration", A. Ödekan (ed.), "Kalanlar-12.-13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans/ Remnants-12th-13th Centuries Byzantine Objects in Turkey", 29-33. Vehbi Koç Vakfı: İstanbul.

Öztaşkın-Serter 2017

Öztaşkın, G. K.-S. Serter, “Olympos Piskoposluk Kilisesi’ndeki Nef Ayrımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması”, *Adalya*, 20, 357-373.

Pekman 2000

Pekman, A. (Çev.), Strabon, *Geographika*, Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-XIV. Arkeoloji-Sanat Yayınları: İstanbul.

Peschlow 2006

Peschlow, U., “Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches: The Barriers between the Nave and Aisles”, S. E. J. Gerstel (ed.), *Thresholds of the Sacred Architectural, Art Historical, Liturgical and Theological Perspectives on Religious Screens, East and West*, 53-72. Harvard University Press: Washington D.C.

Rott 1908

Rott, H., *Kleinasiatische Denkmaeler aus Pisidien Pamphylien Kappadokien*. Dieterich Verlags: Leipzig.

Serdar 2010

Serdar, P., *Likya ve Pamfilya Bölgeleri’ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi*. (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara).

Stryzowski 1903

Stryzowski, J., *Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte*. J.C. Hinrichs: Leipzig.

Tiryaki 2012

Tiryaki, A., “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi’nde İşlevi Tartışmalı Mimari Düzenlemeler: Yüksek Nef Ayrımı ve Oturma Sekileri”, *TÜBA-KED* 10, 21-30.

Yener 2015

Yener, A., *Antalya İkonaları*, Arkeoloji-Sanat Yayınları: İstanbul.

Seleucia | Sayı XVI | Mayıs 2026

Olba Su Kemerı Yazıtı ve Kilikia Valisi Antonius Balbus
*The Inscription of the Olba Aqueduct and the Cilician
Governor Antonius Balbus*
Mustafa H. Sayar 9

Olba Su Kemerı Kilisesi Kazılarında Bir Cam Sikke
Ağırlığı
*A Glass Coin Weight from the Excavations of Olba
Aqueduct Church*
Emel Erten 17

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde
Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha
*Interaction in the Pamphylia and Lycia Regions During the
Byzantine Period: A Group of Panels at the Antalya Museum*
Sema Doğan 37

Sardis Artemis Tapınağı'nın Tasarım Özellikleri ve
Anadolu-İtalya Mimari İlişkileri
*Unusual Design Features of the Temple of Artemis at Sardis
and Architectural Relations Between Anatolia and Italy*
Fikret Yegül 57

Olba'da Yeni Bir Keşif: Su Kemerı Kilisesi ve İlk Sonuçlar
*A New Discovery at Olba: The Aqueduct Church and Initial
Findings*
Yavuz Yeğin 75

Rhodian Amphora Stamps from Yenice Höyük
Yenice Höyük'ten Rhodos Amphora Mühürleri
Büşra Kavak Özdemir – Muzaffer Yılmaz 93

Roman Coins from the Hadrianopolis Excavations
(2007–2008)
Hadrianopolis Kazılarında Roma Sikkeleri (2007–2008)
Fatma Kızılyalçın Oyarçın 105

Evaluation of the Tomb Monument with Hyposorion at
Leteon in Light of New Excavations
*Leteon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtının Yeni Kazılar
Işığında Değerlendirilmesi*
L. Ufuk Erdoğan – Yusuf Kılıç 119

Diyarbakır Yapılarındaki Çinilerin Malzeme ve Teknik
Özellikleri Hakkında Bir Değerlendirme
*An Assessment about the Material and Technical
Characteristics of Tiles in Diyarbakır Buildings*
Savaş Yıldırım 137

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Eski Ahlat Şehri
Kazısı 2025 Yılı Sikke Buluntuları
*Ahlat Seljuk Square Cemetery and Old Ahlat City
Excavation 2025 Coin Finds*
Mehmet Kulaz - Emre Günay - Yağın Karaca 157

Kudüs'te Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Titus'un
Askerleri Tapınak Tepesi'ni İşgal Ediyor
*A New Era Begins in al-Quds: Titus's Soldiers Occupy the
Temple Mount*
Burak Erdem – Muzaffer Yılmaz – Murat Özyıldırım 173

Mağarsus Tiyatrosu: Yeni Arkeolojik Araştırmalar
Işığında Bir Değerlendirme
*The Theatre of Magarsus: An Assessment in the Light of
New Archaeological Research*
Fatih Erhan- Musa Cem Firat 197

Marble Eagle Statue from Yozgat Museum
Yozgat Müzesi'nden Mermer Kartal Heykeli
Savaş Altun 221

19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Arkeoloji, Emperyal Rekabet ve
Osmanlı Diplomasisi: Luigi Palma di Cesnola Örneği
*Archaeology, Imperial Rivalry, and Ottoman Diplomacy in
Nineteenth-Century Cyprus: The Case of Luigi Palma di Cesnola*
Songül Ulutaş 239

Metropolitan Museum'dan Bir Portre ve Genius
Augusti Tipolojisi
A Portrait from The Metropolitan Museum and Genius Augusti
Meral Çelik 257

Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında Anemurium: Metinler
Işığında Bir Değerlendirme (MÖ 4. yüzyıl - MS 3. yüzyıl)
*Anemurium in Ancient Written Sources: An Assessment in
the Light of Texts (4th century BC - 3rd century AD)*
Cihangir Aldemir - Mehmet Tekoçak 275

Karia Bölgesi'nde Attik Gelenegin Geç Hellenistik
Yorumları: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden
Eirene Steli Örneği
*Attic Tradition in Its Late Hellenistic Interpretations
in Karia: The Case of the Eirene Stel from the Bodrum
Museum of Underwater Archaeology*
Fatma Aytekin 295

Olba'da Kemer Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi
Rock-Cut Tomb Complex with Arcuated Lintel in Olba
Muzaffer Yılmaz 311

Calceus as a Tool of Propaganda: Footwear, Status, and
Ideology in Roman Society
*Bir Propaganda Aracı Olarak Calceus: Roma'da Ayakkabı,
Statü ve İdeoloji*
Durmüş Ersun 327

Knidos'tan Bir Asklepios Heykeli
A Statue of Asclepius from Knidos
Meltem Çağlayan – İbrahim Karaoğlan 345

ISSN 2148-4124

ISBN 978-625-6925-83-0

